

«Δυσκολίες γραφής στη σχολική ηλικία: δυσγραφία.

Συμπτώματα, προβλήματα, αντιμετώπιση. Η συμβολή της εργοθεραπείας και η αντιμετώπισή της»

Κούρη Ευρόντισα, εργοθεραπεύτρια
Κέντρο Ημέρας «Πρ», Π.Υ. Παράσπον
Κέντρο ειδικών θεραπειών «Πόλος και Έσπεριον», Περσέτρι
Κέντρο αποκατάστασης - Εργοθεραπεία-Αγορευτική, Αθήνα

Περίληψη

Ο γραπτός λόγος αποτελεί μια μορφή επικοινωνίας με γνωστικές, κινητικές και ψυχολογικές παραμέτρους. Η γραφική δεξιότητα αποτελεί μια πολύπλοκη διαδικασία, άρρηκτα συνυφασμένη με τη μάθηση και τη γενικότερη εξέλιξη του παιδιού.

Η δυσγραφία είναι μια μαθησιακή δυσκολία που εντοπίζεται συνήθως στην προσχολική ηλικία, που επηρεάζει άμεσα τη μαθησιακή εικόνα του παιδιού. Το γεγονός αυτό έχει ιδιαίτερη βαρύτητα αν λάβει υπόψη του πως ένα στα επτά παιδιά αντιμετωπίζει μαθησιακές δυσκολίες και πως το 67% των παιδιών αυτών έχει σοβαρές δυσκολίες στη γραφή. Εμφανίζεται πιο συχνά στα αγόρια με αναλογία 3-4 αγόρια προς 1 κορίτσι και συνήθως συνοδεύεται από διάσπαση της προσοχής, παρορμητικότητα αλλά και υπερκινητικότητα των μαθητών.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω στατιστικά δεδομένα, κανείς εύκολα διαπιστώνει πόσο αδήριτη είναι η ανάγκη για άμεση διάγνωση, αναγνώριση των συμπτωμάτων της δυσγραφίας και φυσικά η παροχή έγκαιρης παρέμβασης.

Λέξεις-Κλειδιά

Εργοθεραπεία, δυσγραφία, γραφή, προγραφή, μαθησιακές δυσκολίες

Εισαγωγή

Ο όρος δυσγραφία αποτελεί δυσκολία στη γραφή και σφειδεται σε ανεπαρκή νοητική αναπαράσταση και εκμάθησης της αλληλουχίας των κινήσεων της άκρας χείρας ώστε να σχηματιστούν τα γράμματα, οι αριθμοί και οποιοδήποτε σύμβολο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα το παιδί να αντιμετωπίζει δυσκολία στο σωστό σχηματισμό των γραμ-

μάτων και γραφής στο χώρο του τετραδίου μεταξύ των παράλληλων γραμμών στην προσπάθειά του να δημιουργήσει ένα ευανάγνωστο γραπτό.

Είναι σημαντικό να τονιστεί πως η δυσγραφία δεν είναι ασθένεια με οργανικό υπόβαθρο αλλά συνιστά μαθησιακή δυσκολία εξαιτίας της οποίας δυσχεραίνεται η διαδικασία εκμάθησης της γραφής. Με άλλα λόγια τα παιδιά με δυσγραφία μπορεί να είναι κανονικού ή ανώτερου νοητικού επιπέδου χωρίς να υποβόσκει οργανική βλάβη στην όραση ή την ακοή.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι βρέθηκε πως οι ικανότητες του προφορικού και γραπτού λόγου δεν είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους. Αυτό σημαίνει ότι η καθυστέρηση στην ανάπτυξη του προφορικού λόγου συχνά αν όχι πάντα, συνοδεύονται και από προβλήματα ανάγνωσης και ορθογραφίας.

Στάδια ανάπτυξης της γραφοκινητικής δεξιότητας

Το παιδί αποκτά τη γραφική δεξιότητα, περνώντας από συγκεκριμένα εξειδικευμένα στάδια:

➤ 2 χρονών

Το παιδί μπορεί να κρατά το μολύβι και τα χρώματα και να ζωγραφίζει

Ζωγραφίζει αρχικά τις κάθετες γραμμές, αργότερα τις οριζόντιες και τέλος τις διαγώνιες

➤ 3 χρονών

Το παιδί μπορεί να αντιγράψει έναν κύκλο και το σταυρό

➤ 4 χρονών

Το παιδί κρατά το μολύβι με τριποδική λαβή

Αντιγράφει το τετράγωνο

Ζωγραφίζει το εσωτερικό ενός πλαισίου χωρίς να βγαίνει απ' έξω

➤ 5 χρονών

- Το παιδί αντιγράφει τριγώνο
- Ζωγραφίζει ανθρώπινα
- Ζωγραφίζει καμπύλες

➤ 6 χρονών

- Το παιδί μπορεί να αντιγράψει όλα τα γράμματα της αλφαβήτου
- Γράφει το όνομά του σε σειρά τετραδίου

➤ 7 χρονών

- Το παιδί μπορεί να αντιγράψει ρόμβο

Αποδογία

Η δυσγραφία μπορεί να οφείλεται σε πρωτογενείς ή σε δευτερογενείς διαταραχές:

1. Πρωτογενείς διαταραχές

Α. Οργανικές

- Εγγενείς εγκεφαλικές βλάβες ή δυσλειτουργίες
- Ανωμαλίες του επικρατικού συστήματος (πιεσμένη δεξιοχειρία- μικτή επικράτηση)
- Όραση
- Άκοή

Β. Ψυχικές

- ανωριμότητα
- αφομοιωτικές γνωστικές και γλωσσικές ανωμαλίες
- κινητική και αισθητηριακή επιβράδυνση

Γ. Περιβαλλοντικές

- περιορισμένο ή φτωχό σε εμπειρίες περιβάλλον
- παιδαγωγικά λάθη (υπερβολική αυστηρότητα ή άστοχη ενίσχυση)
- μεθοδολογικά λάθη διδασκαλίας
- υπερπροστασία και αυταφαιτική παιδαγωγική στάση
- υποβαθμισμένο κοινωνικοπολιτισμικό επίπεδο των γονέων, άθλιες συνθήκες ζωής

2. Δευτερογενείς διαταραχές

- α. Αδυναμία αφομοίωσης
- β. Αδυναμία στη σύνθεση-ανάθεση, στο διαχωρισμό του όλου-μέρους
- γ. Διάσπαση προσοχής
- δ. Αδυναμία προσανατολισμού στο χώρο

Διάγνωση

Πέρα από κάθε αμφιβολία το σημαντικότερο ρόλο, πριν την έναρξη της θεραπείας ενός παιδιού με δυσγραφία, παίζει η σωστή διάγνωση, η οποία απαιτεί τη συνδρομή όχι μόνο εξειδικευμένων επαγγελματιών αλλά και της οικογένειας. Αυτό γιατί, όπως τονίστηκε, το κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει το παιδί παίζει καθοριστική σημασία. Συγκεκριμένα, ο λογοπεδικός/ λογοθεραπευτής αξιολογεί τις γλωσσικές λειτουργίες, την ικανότητα για επεξερ-

γασία και παραγωγή του λόγου αλλά και τη μη γλωσσική επικοινωνία.

Ο ψυχολόγος διευρύνει και εξετάζει το ψυχολογικό και συναισθηματικό υπόβαθρο του παιδιού. Επίσης εξετάζει με διάφορα σταθμισμένα ειδικά τεστ (π.χ. WISC-R) καθώς εκπνέει τις νοητικές και εκπαιδευτικές ικανότητες του παιδιού.

Ο γιατρός π.χ. ωτορινολαρυγγολόγος, οφθαλμίατρος, εξετάζει για τυχόν οργανικές βλάβες. Το παιδί μπορεί να υποβληθεί σε αιματολογικές εξετάσεις, καρδιότυπο, ηλεκτροεγκεφαλογράφημα και σε αξονική ή μαγνητική τομογραφία για την πιο έγκυρη διάγνωση.

Τέλος, ο κοινωνικός λειτουργός έρχεται σε επαφή με τους γονείς και συλλέγει πληροφορίες για το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνει το παιδί.

As σημειωθεί πως η συχνότερη ηλικία όπου γίνεται αντιληπτή η δυσγραφία και γενικά οι μαθησιακές δυσκολίες είναι η ηλικία των 7.

Τσα παιδί που έχει δυσγραφία συνήθως:

- Κάνει μεγάλα και δυσανάγνωστα γράμματα
- Αντιμετωπίζει δυσκολία να γράψει στις γραμμές του τετραδίου
- Κάνει αναγραμματισμούς των λέξεων
- Παραλείπει, αντικαθιστά ή προσθέτει γράμματα ή συλλαβές
- Χρησιμοποιεί έντονα τα κεφαλαία γράμματα
- Παρατονίζει ή παραλείπει τους τόνους
- Δεν τηρεί γενικά τους κανόνες ορθογραφίας
- Δεν αφήνει απόσταση μεταξύ των λέξεων σε μια φράση ή αφήνει άσκοπα κενά
- Κάνει λάθη σε βασικούς κανόνες της ορθογραφίας παρότι τους έχει διδακτεί συστηματικά
- Δεν μπορεί να κάνει γενίκευση των κανόνων της ορθογραφίας σε λέξεις με την ίδια κατάληξη ή τις παράγωγές τους
- Μπερδεύει τα γράμματα που συγγενεύουν οπτικά π.χ. σ/ α, π/ ω ή φωνολογικά π.χ. β/ φ, δ/ θ, γ/ χ
- Αποσιτρέπει τα γράμματα π.χ. 3 αντί για ε
- Στην οργάνωση του γραπτού του έχει κακή σύνταξη, επαναστάσεις και τηλεγραφικό λόγο
- Δεν έχει αναπτύξει τη σωστή λαβή του μολυβιού
- Αντιμετωπίζει δυσκολίες στη ζωγραφική και στο βήμα
- Αντιμετωπίζει δυσκολίες στη χρήση ψαλιδιού
- Ή ξεφεύγει ποιο χέρι να διαλέξει π.χ. κόβει με το ένα χέρι και πετά την μπάλα του μπάσκετ με το άλλο
- Δυσκολεύεται να συγκρατήσει το χαρτί με το άλλο χέρι ενώ γράφει
- Διατηρεί κακή στάση σώματος/ σκύβει πολύ
- Χρειάζεται πολύ χρόνο για τις γραπτές του εργασίες και γι' αυτό συχνά τις αποφεύγει

Τα παραπάνω συμπτώματα δεν αποκλείεται να συμβαίνουν και σε ομαλά παιδιά, ως προς την ανάγνωση και τη γραφή, μόνο που η συχνότητά τους σε σύγκριση με τα παιδιά με δυσγραφία είναι μικρότερη.

Ο ρόλος του εργοθεραπευτή

Ο εργοθεραπευτής είναι ο επαγγελματίας εκείνος που αξιολογεί το επίπεδο της γραφικής ικανότητας του μαθητή καθώς επίσης αναλαμβάνει και την αντιμετώπισή του. Πριν τη διαδικασία αυτή ο ίδιος θα πρέπει να γνωρίζει πως οι διαταραχές του γραπτού και προφορικού λόγου:

- ⇒ δε θα πρέπει να εξετάζονται αποσπασματικά αλλά να λαμβάνεται υπόψη η ψυχοσωματική και διανοητική κατάσταση του παιδιού.
- ⇒ δεν είναι στατικές
- ⇒ Συνήθως συνοδεύονται και από άλλες μορφές διαταραχών π.χ. υπερκινητικότητα, επιθετικότητα, διαταραχές στην επικοινωνία
- ⇒ Οδηγούν σε μαθησιακές διαταραχές

Ο εργοθεραπευτής συγκεκριμένα αξιολογεί:

Α. τις κινητικές δεξιότητες

- ⇒ αδρή κινητικότητα
- ⇒ λεπτή κινητικότητα/ ικανότητα χειρισμού εργαλείων
- ⇒ οπτικοκινητικός συντονισμός
- ⇒ αντοχή στη δραστηριότητα
- ⇒ μυϊκός τόνος
- ⇒ ανάπτυξη αυτανακλαστικών
- ⇒ αμφίδευρη οργάνωση
- ⇒ χασμό μέσης γραμμής

Β. τις αισθητηριακές δεξιότητες

- ⇒ οπτική διάκριση
- ⇒ ακουστική διάκριση
- ⇒ ακουστική διάκριση
- ⇒ διάκριση θερμοκρασιών
- ⇒ στερεογνωσία
- ⇒ γραφαισθησία
- ⇒ κιναισθησία
- ⇒ σωματογνωσία
- ⇒ διάκριση δεξιού- αριστερού
- ⇒ αντιληψη του όδου- μέρους
- ⇒ θέση στο χώρο
- ⇒ αντιληψη του βάθους

Γ. τις γνωστικές δεξιότητες

- ⇒ προσοχή και συγκέντρωση
- ⇒ βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη μνήμη
- ⇒ οδοκλήρωση, γενίκευση και σύνθεση της μάθησης
- ⇒ ικανότητα επίλυσης προβλήματος
- ⇒ προσανατολισμός στο χώρο
- ⇒ προσανατολισμός στο χρόνο
- ⇒ σχέση μεγεθών και ποσοτήτων
- ⇒ ικανότητα αναγνώρισης συμβόλων και χρωμάτων
- ⇒ ανάγνωση

- ⇒ κατηγοριοποίηση
- ⇒ διαδοχικότητα
- ⇒ ικανότητα ακοδούθησης γραπτών και προφορικών οδηγιών

Δ. τις ψυχοκοινωνικές δεξιότητες

- ⇒ δεξιότητες επικοινωνίας
- ⇒ έκφραση συναισθήματος
- ⇒ αυτοέλεγχος
- ⇒ αυτοαντίληψη
- ⇒ ηρωιοβουλία
- ⇒ ανάληψη του ρόλου του μαθητή

Ε. τις δεξιότητες στις δραστηριότητες καθημερινής ζωής

- ⇒ αυτοφρουτίδα
- ⇒ παιχνίδι
- ⇒ ελεύθερος χρόνος

Στο εμπόριο υπάρχουν εξειδικευμένα τεστ -όπως Visual Motor Intergration (VMI), Lowenstein O.I. Cognitive Assessment, Miller (MAP) κ.α. - όπου αξιολογούν με ακρίβεια τις δεξιότητες που προαναφέρθησαν.

Εργοθεραπευτική παρέμβαση

Αφού οδοκλήρωθεί η αξιολόγηση του παιδιού σφαιρικά, ο εργοθεραπευτής σχεδιάζει και οργανώνει από κοινού με την οικογένεια το εξατομικευμένο πρόγραμμα εκπαίδευσης στη γραφή.

Τα προπαρασκευαστικά προγράμματα προγραφής είναι ουσιαστικά και προετοιμάζουν τα παιδιά προσχολικής ηλικίας για την άσκησή τους σε προγράμματα γραφής στο σχολείο.

Τα προγράμματα αυτά περιλαμβάνουν:

Ι. Προγραφικές ασκήσεις

Οι ασκήσεις προγραφισμού είναι αναγκαίες για την εκμάθηση των γραμμάτων και των αριθμητικών συμβόλων. Έτσι το παιδί της προσχολικής ηλικίας μπορεί να μάθει α. τη κατεύθυνση της γραφής στο τετράδιο, δηλαδή οριζόντια και από αριστερά προς τα δεξιά, β. τις χωρικές σχέσεις π.χ. πάνω- κάτω, χαμηλά- ψηλά, αριστερά-δεξιά, γ. τις χρονικές σχέσεις π.χ. πριν- μετά, δ. την αντίληψη του χειρισμού του μολυβιού και ε. την αντίληψη της εικόνας που θα αναπαραχθεί.

Το παιδί θα πρέπει να αποκτήσει τη συνήθεια να γράφει από τα αριστερά προς τα δεξιά. Αυτό αρχικά μπορεί να γίνει αν παρουσιάσουμε μια καρτέλα από αντικείμενα της καθημερινότητας και καλούμε το παιδί να τα ονομάζει, τηρώντας την κατεύθυνση από αριστερά προς τα δεξιά και από πάνω προς τα κάτω χωρίς να παραλείπει κανένα.

2. Κινητικές ασκήσεις

Ο ρόλος του εργοθεραπευτή εστιάζεται στο να βοηθήσει το παιδί να μάθει να κρατά με επιδεξιότητα το μολύβι του. Η παραπάνω δεξιότητα μπορεί να πραγματοποιηθεί με την κινητικοποίηση του ώμου, του αγκώνα και της άκρας χειρας αλλά και με δραστηριότητες που ευδυναμίζουν τους μύες των δακτύλων όπως πλάστεδίου και ενοφνιώματα.

3. Ασκήσεις συντονισμού

Αρχικά ο εργοθεραπευτής δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να κάνει αδρές χωρίς ακρίβεια κινήσεις ώστε να απελευθερωθούν οι αρθρώσεις του ώμου και του αγκώνα. Έπειτα προβαίνει σε ασκήσεις δυναμικού συντονισμού όπου δίνονται ευτοχές στο παιδί εκτελέσει κάποιες κινήσεις. Τέλος, κατευθύνει το παιδί να εκτελέσει κινήσεις λεπτής κινητικότητας όπως να περνά χάντρες από μια κλωστή, να υψώνει μια κούκλα, να παίζει με ξυλόφωνο, να ξετυλίγει καρτέλες κ.α.

4. Ασκήσεις αμφιπλευρικής

Ο εργοθεραπευτής θα πρέπει να παρέχει ασκήσεις ώστε το παιδί να αναδηφθεί την επικρατέστερη πλευρά του. Οι ασκήσεις αυτές μπορούν να πραγματοποιηθούν, δουλεύοντας μία-μία κίνηση και χειρουργία στον καθρέπτη. Επίσης πραγματοποιούνται ασκήσεις για τη διάκριση δεξιού-

αριστερού, ασκήσεις προσανατολισμού π.χ. το παιδί καλείται να ενώσει τις τελίτσες ακοιουθώνιας μια συγκεκριμένη διαδρομή, ασκήσεις οπτικής αντιδιαστολής π.χ. να βρει ανάμεσα από όμοια αντικείμενα ποιο διαφέρει κ.α.

Το οικογενειακό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει το παιδί είναι καθοριστικό και γι' αυτό έχει πολύ μεγάλη σημασία για τον εργοθεραπευτή να το γνωρίζει. Πολλές φορές μια στάση πολύ απαιτητική από την πλευρά των γονέων μπορεί να δημιουργήσει στο παιδί μια αντίδραση εναπόστασης, βραδύτητας ή και πεισματική.

Σε μια εποχή όπου ο αριθμός των παιδιών που δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις της γραφής και ανάγνωσης αυξάνεται απευχολογικά, η ανάγκη για έγκαιρη διάγνωση και αντιμετώπιση της διαταραχής είναι ζωτικής σημασίας. Αυτό γιατί σε περίπτωση καθυστερημένης παρέμβασης, ο μαθητής υφίσταται τη σχολική αποτυχία, την απόρριψη από τους δασκάλους και τους συμμαθητές του, υψώνει ανασφάλεια και απογοήτευση, παραιτείται από κάθε προσπάθεια και τελικά περιθωριοποιείται. Αντίθετα αν το συγκεκριμένο πρόβλημα εντοπιστεί και αντιμετωπιστεί άμεσα, τότε παρατηρείται βελτίωση στη σχολική επίδοση του παιδιού, ανακάμπτει τη χαμένη αυτοπεποίθηση, ενσωματώνεται στο σχολικό περιβάλλον και τέλος εξελίσσεται σε συναισθηματικό και κοινωνικό επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ- ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

- Αδαμόπουλος, Π. & Χατζηματσόγλου, Β. (2002). Δυσλεξία: Πως να προσπαθήσετε το παιδί από την απειλή της. Εκδόσεις Σαββάδας, Αθήνα
- Βλάχος, Φ. (1998). Αριστεροχειρία, Μύθοι και Πραγματικότητα. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα
- Δράκος, Γ. (2003). Ειδική παιδαγωγική των προβλημάτων λόγου και ομιλίας. Εκδόσεις εκπαιδευτικών «Περιβοδάκι» και Ατραπός, Αθήνα
- Δράκος, Γ. (1996). Παιδαγωγική διαδικασία και δράση. Αγωγή- ειδική αγωγή λόγου και ομιλίας. Ψυχολογία της γλώσσας. Αθήνα
- Δράκος, Γ. (1990). Βασικές αρχές της Παιδαγωγικής της Μαρίας Μουτεσσόρι. Η προσφορά της Θεραπευτικής Παιδαγωγικής και ιδιαίτερα στην Αγωγή του Λόγου. Αθήνα
- Δράκος, Γ. (1987). Δυσλεξία. Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση. Περιοδικό «Σκέψεις». Αθήνα
- Καϊδα, Μ., Πολεμικός, Π. & Φιδίππου, Γ. (1997). Άτομα με ειδικές ανάγκες. Διεπιστημονικό Ευρωπαϊκό Συμπόσιο (Ρόδος 1992). Γ' έκδοση. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα
- Μαυρομάτη, Δ. (1999). Η διδασκαλία της ορθογραφίας με εικονογραφήματα με παιδιά με δυσλεξία. Μαυρομάτη, Αθήνα
- Παντελιάδου, Σ. (2000). Μαθησιακές δυσκολίες και εκπαιδευτική πράξη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Παρασκευόπουλος, Ι (1984). Εξειδικευμένη Ψυχολογία 1-2. Αθήνα
- Πόρποδας, Κ. (1982). Εισαγωγή στην Ψυχολογία. Αθήνα
- Πόρποδας, Κ. (1993). Δυσλεξία. Αθήνα.
- Τσιάντης, Γ. & Μανωλόπουλος, Σ. (1988). Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής. Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα
- De Meur, A. & Staes, L. (1990). Ψυχοκινητική αγωγή και ψυχοκινητική επανεκπαίδευση. Εκδόσεις Δίπτυχο. Αθήνα
- Reed, K.L. (1991). Quick reference to Occupational Therapy. An Aspen Publication, Maryland